

Aliye Yılmaz

Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Isparta/Türkiye
Assist. Prof., Süleyman Demirel University/Faculty of Arts and Sciences/Department of Turkish
Language and Literature, Isparta/Turkiye

eposta: aliyeyilmaz@sdu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3368-0239> - [RorID: https://ror.org/04fjte88](https://ror.org/04fjte88)

Selami Turan

Profesör, Süleyman Demirel Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/ Türk Dili ve Edebiyatı,
Isparta/Türkiye
Professor, Süleyman Demirel University/Faculty of Arts and Sciences/Department of Turkish
Language and Literature, Isparta/Turkiye

eposta: selamituran@sdu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0888-1191> - [RorID: https://ror.org/04fjte88](https://ror.org/04fjte88)

Atıf/Citation: Yılmaz, A.-Turan, S. 2024. Bir Siyasetname Örneği Olarak Ali Şîr Nevâî'nin
Mahbûbu'l-Kulûb'unda İdeal Devlet ve Âdil Yönetici Vizyonu. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar*
Dergisi, 12/39, 1-16. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1219284>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	15.12.2022
Kabul Tarihi/Accepted:	04.06.2024
Yayın Tarihi/Published:	15.06.2024

**BİR SİYASETNAME ÖRNEĞİ OLARAK ALİ ŞÎR NEVÂÎ'NİN MAHBÛBU'L-
KULÛB'UNDA İDEAL DEVLET VE ÂDİL YÖNETİCİ VİZYONU**

Mahbûbu'l-kulûb, Çağatay edebiyatının kurucu ismi olan Ali Şîr Nevâî'nin son eseridir. Eğitici ve öğretici özellik taşıyan eser, nasihat ve tavsiye verme konusunda içerdiği muhteva itibarıyla siyasetname türüne bir örnektir. Konu itibarıyla Siyasetnameler, devrin hükümdarına, vezirlere ve diğer yönetim kadrolarına öğüt vermek, onlara doğru ilkeleri hatırlatmak üzere kaleme alınır. Ancak bu tür içerisinde, yönetimin yanı sıra bütün sosyal sınıfı kapsayacak genişlikte tespit ve tavsiyeleri içeren örneklerle de rastlarız. Örneğin Ali Şîr Nevâî'nin çalışmamıza konu olarak seçtiğimiz bu eseri, hükümdarlar dışında devlet yönetiminde rol alan büyük bir gruba (farklı kademelerdeki devlet erkânına) dair tespitleri ve onlara verilen öğütleri kapsamaktadır. "Âdil hakanlar hakkında" bilgilerle başlayan esere göre devlet içerisinde adaletin uygulanması yurdun kalkınması için temel ilkedir. Zira halkın hükümdara güvenmesi sonucunda diğer sosyal sınıflar arasında emniyet temin edilir ve her grup kendi görevini hakkıyla başarmak için çabalar. Nevâî'ye göre ideal devletin varlığı, hükümdarın adalet anlayışına mutlak şekilde bağlıdır.

Dil ve edebiyat sahasında büyük bir atılım göstererek Türk edebiyatına temel teşkil edecek eserler kaleme alan Ali Şîr Nevâî, büyük bir titizlikle ortaya koyduğu eserlerinde Türk dünyasının ortak değerlerine vurgu yapmış ve tüm eserlerinde Türklerin bu bilgilerden yararlanmasını gerektiğini tavsiye etmiştir. Bu doğrultuda Ali Şîr Nevâî'nin Çağatay Türkçesiyle yazdığı Mahbûbu'l-kulûb adlı son eserinde aktarılan bilgiler ışığında, dönemin siyasi ve sosyal yapısını, toplum zihniyetini ve edebî zevkini doğru okuyup irdelemek, günümüz Türk dünyasının ortak değer, düşünce ve paydalarını tespit etmeye çalışmak, makalenin temel gayesini teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mahbubu'l-kulub, Çağatay Edebiyatı, Siyasetname, İdeal Devlet, Adil Hükümdar.

THE IDEAL STATE AND THE VISION OF A JUST RULER IN ALI ŞİR NEVÂÎ'S MAHBÛBU'L-KULÛB AS A POLITICAL TEXT

Mahbub ul-Qulub is the last work of Ali Shir Navai, the founder of Chagatai literature. The work, which has an educational and instructive characteristic, is an example of the genre of political text in terms of the content it contains in terms of advising the ruler. In terms of subject matter, political texts are written to advice the ruler, viziers and other administrative staff and to remind them of the rulling principles. However, within this genre, we also come across examples that include determinations and recommendations that cover the whole social class as well as the administration. This work of Ali Shir Navai, which is the subject of our study, includes observations on a large group of people who play a role in state administration other than the rulers and the advice given to them. According to the work, which begins with information "about just rulers", the implementation of justice within the state is the basic principle for the development of a country. As a matter of fact, as a result of the people's trust in the ruler, security is ensured among other social classes and each group strives to accomplish its duty properly. According to Navai, the existence of the ideal state is dependent on the ruler's understanding of justice.

Ali Shir Navai, who made a great breakthrough in the field of language and literature and wrote works that will form the basis of Turkish literature, emphasized the common values of the Turkic world in his books, which he put forward with great care, and recommended that Turks should benefit from this information in all his works. The main purpose of our study is to read and analyze the political and social structure, social mentality and literary taste of the period correctly in the light of the information conveyed in Ali Shir Navai's Mahbub ul-Qulub written in Chagatai Turkish, and to try to identify the common values, thoughts and denominators of today's Turkish world.

Keywords: Mahbub ul-Qulub, Chagatai Literature, Siyasetname (Political Text), Ideal State, Just Ruler.

Giriş

Bir Siyasetname Örneği Olarak Ali Şîr Nevâî'nin Mahbûbu'l-Kulûb'unda İdeal Devlet ve Âdil Yönetici Vizyonu

Siyasetnameler, Orta Çağ İslam dünyasında ortaya çıkan ve devlet yönetimi, adalet, siyaset, etik ve idare gibi konuları ele alan eserler olup genellikle hükümdarlara, yöneticilere ve devlet adamlarına rehberlik etmek amacıyla yazılmıştır. Siyasetnameler, yazıldıkları dönemin gereksinimlerini ve koşullarını dikkate alarak devlet yönetiminin nasıl olması gerektiği, yöneticilerin nasıl davranması gerektiği ve toplumun refahı için alınması gereken tedbirler hakkında öğütler ve öneriler sunar. Bu özellikleriyle itibarıyla öncelikli olarak siyasetnamelerde toplumsal düzen ve adaleti sağlamak için bir yöneticiye ihtiyaç olduğu vurgulanır. Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak görülen hükümdar, âdil olması, istişareye önem vermesi, dindarlığı ile güven telkin eden kişiliği ile toplumsal düzeni sağlayıcı başat karakterdir. Nitekim hükümdar ehil ve dürüst kişileri idari görevlere atamakla da cemiyetin barış içinde yaşaması için gerekli görülen adalet çarkını döndürmüş olur.

Her ne kadar siyasetnamelerin daha çok bir devletin içinde baş gösteren kriz ve sorunlara dikkat çekmek üzere aydınlar tarafından, teorik düzeyde, mevcut durumun tahlilini yaparak çözümler üretmek için yazıldığı bilirse de devlet düzeninin sürdürülebilmesi için birçok gruba hitap ettiği de görülmektedir. Özellikle Türk kültür hayatı açısından oldukça zengin ve dinamik bir dönem sayılan XV. yüzyılda dil ve edebiyatın da gelişmesine paralel olarak toplumsal refahı ve düzeni korumak için pek çok risaleler, layihalar, nasihatnameler ve siyasetnameler ortaya çıkmıştır.

Bir taraftan İstanbul'un fethiyle Anadolu'da Türk dünyası askerî ve siyasal alanda zirveyi yaşarken diğer taraftan Timurlu Devleti başkenti olan bugünkü Afganistan'da bulunan Hera Şehri, Orta Doğu ve Orta Asya'da kültürel, entelektüel ve sanatsal bir canlanma dönemini ifade eden Şark Rönesansı'nın yaşandığı bu dönemin önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Mevlana Abdurrahman Câmî, büyük Nakkaş Kemaleddin Behzad ve Hattat Mîr Meşhedî gibi ünlü isimleri ağırlamakta olan Herat, Ali Şîr Nevâî ve onun can dostu Sultan Hüseyin Baykara tarafından yönetilmekteydi. (Çetindağ 2003: 109). Bu dönemde şehir, edebiyat, mimari, müzik ve diğer sanat dallarında büyük ilerlemeler kaydetmiş, şairler, filozoflar, bilim adamları ve diğer entelektüellerin bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunduğu bir merkez haline gelmiştir. Özellikle, Ali Şîr Nevâî'nin etkisiyle divân edebiyatının zirvesinin yaşandığı bu dönemde Herat'ta, farklı kültürler arasında etkileşim ve hoşgörünün hâkim olduğu bir anlayışla pek çok önemli eser ve yapı ortaya çıkmıştır. En başta Ali Şîr Nevâî'nin kendisi, edebiyatta ve sanatta olduğu kadar siyasî alanda da vizyon sahibi bir yönetici olarak görüşlerini geniş bir yelpazede kaleme almıştır. Bu cümleden çalışmamıza konu olan Mahbûbu'l-kulûb adlı eseri, onun siyasî ve toplumsal görüş ve tutumlarını tespit etmek açısından önemli görüldüğünden, ideal devlet ve hükümdar modelinin tespiti açısından ele alınarak incelenmiştir.

Ali Şîr Nevâî ve Devlet Adamı Kimliği

Nizamüddîn Ali Şîr Nevâî, 1441 yılında Herat'ta dünyaya gelmiştir. Babası, Timurlu Mirzalarından dönemin Horsan hâkimi Ebû'l Kasım Babür'ün Sebzevar emiri Gıyaseddin Kîçkine Bahşı (Bahadır), annesi, Mirza Baykara'nın (beylerbeyi) Bû Said Çiçek'in torunudur. Dedelerinin dostluğu nedeniyle Nevaî'nin çocukluğu ve eğitim hayatı, Hüseyin Baykara ile birlikte geçmiş, iki yakın arkadaş olarak sarayda beraber büyümüşlerdir (Kaya 2007: 47). Hüseyin Baykara ile hayatı boyunca dost kalan Nevâî, bu dostluğa çok değer vermiş ve kardeşini (Derviş Ali Beg)¹ Hüseyin Baykara'yla sütkardeş anlamında "kökeltaş" saymıştır. (Bulut 2017: 24). Nevâî ve Baykara Sultan Ebû'l Kasım Babür'ün himayesinde beraberce vakit geçirirken 1457 yılında hâmlerinin vefatı üzerine, bir süreliğine de olsa yollarını ayırmak zorunda kalmışlardır. (Levend, 1965:30). Fakat bu aykırılık uzun sürmemiş, Ebû'l Kasım Babür'ün ölümünden sonra Herat'ı tasarrufuna alan Sultan Ebû Said de 1469 yılında vefat edince Sultan Hüseyin Baykara tahta çıkmıştır. Baykara, Semerkant valisi Sultan Mirza Ebu Sait Oğlu'na haber salarak o sıralarda Semarkant'ta yaşamakta olan yakın dostu Ali Şîr Nevâî'yi Herat'a göndermesini istemiştir. Bunun üzerine doğduğu şehre dönen Nevâî, Hüseyin Baykara tarafından eskiden olduğu gibi dostane bir sevgi ile karşılanmıştır. O ilk olarak Sultan Hüseyin Baykara'nın sarayında Nişancı (Mühürdar) olarak tayin edilmiştir. Ancak devlet işlerini pek benimseyemeyen Nevâî'nin bir süre sonra görevinden istifa etmesi üzerine yerine Nizâmeddin Süheylî tayin edilmiştir (Kut 1989: 450).

Çok onurlu bir kişiliğe sahip olan Nevâî'nin bu görevden çekilmiş olması "mühür sındırma ya da kırma" diye tabir edilmektedir. Şöyle ki Türk-Moğol geleneklerine göre divânda farklı boylardan gelen beyler için önem sırasına göre oturma yerleri belirlenirdi. Bu geleneğe göre Uygur boyunun beyleri sıranın sonlarında yer alırdı. Ali Şîr Nevâî de bir Uygur boyu beyi sayıldığından meclisin sonlarına doğru oturması icap ederdi. Bilindiği üzere Türklerde atalarından kalan töreyi sultanın kararı dahi bozamazdı. Ancak Uygur Kabilesinden olduğu halde Ali Şîr Nevâî'nin bu kaideden istisna edilmesi ve sürekli sultanın yanında oturması, töreye aykırı görülerek diğer divân beyleri arasında huzursuzluğa yol açmış ve Ali Şîr Nevâî'ye küçük düşürücü imalarda bulunulmuştur. Emir Ali Şîr'in, zaten benimseyemediği görevinden bu olaydan sonra istifa ettiği tahmin edilmektedir (Rejepova 2023, 541). Rejepova'nın tespitine göre Ali Şîr Nevâî, bu durumu Nevâdirü's-şebâb adlı divânında "nefsini şikeste etmemek için mührünü şikeste ettiğini" bir kıtasında şöyle dile getirmiştir:

¹ Derviş Ali, Ali Şîr Nevâî'nin kardeşi olup doğum tarihi, çocukluğu, gençliği ve eğitim durumu hakkında detaylı bir bilgi yoktur. Hatta kaynaklarda Derviş Ali'nin Ali Şîr Nevâî'den büyük veya küçük olduğuna dair çelişkili ifadeler yer almıştır. Kimi kaynaklarda Ona da Sultan Hüseyin Baykara döneminde devlet divânı içerisinde emirlik unvanı tahsis edildiği bilgisi mevcuttur. Derviş Ali'nin, kaynaklarda esas isminin geçtiği yer Sultan Hüseyin Baykara'nın oğlu, Belh hâkimi İbrahim Hüseyin Mirza'nın yanında kitabdâr vazifesini gördüğüdür. Bu dönemde İbrahim Mirza'nın yerine Belh'i yönettiği ve bu süreç içerisinde kendine göre bazı gerekçeleri olduğu düşüncesinden ötürü devlete karşı isyana kalkışması ile gündeme gelmiştir (Rejepova 2023: 537-546).

Bir Siyasetname Örneği Olarak Ali Şîr Nevâî'nin Mahbûbu'l-Kulûb'unda İdeal Devlet ve Âdil Yönetici Vizyonu

Çün manga lutfetti şah divânda mühür

Bu idi ildin koyı mühür urmağım

Kim gurur-ı nefis-i ser-keş men'iga

Barçadın bolgay koyı olturmağım

Çün şikest-i nefis hâsıl bolmadı

Mundın oldı mühürni sındurmağım (Nevâî 2016, 678).

Türk devlet geleneğinde “mühür kırma” olarak bilinen olayı Ali Şîr Nevâî, diğer bir beytinde de şöyle dile getirmiştir:

Divânda mühür başkandın nefsigâ şikest

Yitmegen üçün mühürgâ şikest birgeni (Nevâî 2016, 678)

Ali Şîr Nevâî Herat'a döndükten bir sene sonra Hüseyin Baykara'nın sadık dostu olarak yanında sefere katılmıştır. 1470 senesinde cereyan eden Muhammed Yâdigâr Mirza'nın isyan hareketini bastırmak üzere düzenlenen bu sefer sonucunda saltanatta hak iddia eden şehzade Emir Ali Şîr vasıtasıyla yakalanarak Sultan Hüseyin'e teslim edilmiştir. Bir müddet sonra Baykara'nın divân beyi ve nedimi olan Nevâî'nin idarede nüfuzu artmış ve hükümdardan sonra sözü geçerli en önemli kişi olarak kabul görmüştür (Kut 1989: 450). Bu süreçten sonra Nevâî, devlet idaresi ve divândaki görevlerinin yanı sıra, Herat başta olmak üzere Horasan'ın farklı bölgelerinde inşa ettirdiği çok sayıdaki hayır kurumlarının işleriyle de meşgul olmuştur. Ayrıca O, kurmuş olduğu vakıflar ve bu kuruluşlara yapmış olduğu hatırı sayılır bağışlarla da halk arasında büyük itibar kazanmıştır (Yüksel 2009:184).

Emir Ali Şîr ve Sultan Hüseyin'in beraberce çalıştıkları bu dönemin “Nevâî-Baykara” devri diye anılması hiç haksız bir şöhret değildir. Zira onların birlikteliklerinden güçlenen Herat ve çevresinde çok sayı medrese yapılmış ve bilim faaliyetlerini yoğun bir şekilde sürdürmeleri sağlanmıştır. Birçok bilim insanının buraya akın etmesi sonucunda Herat büyük bir bilim ve kültür merkezine dönüşmüştür. Ali Şîr Nevâî, Sultan'ın kendisine vermiş olduğu yetkilerle devlet içerisinde idarî kararların alınmasında nüfuzunu arttırırken stratejik tedbirlerle ilerlemesi onun başarılarını pekiştirmiştir. Bu nedenle idarî teşkilat ve devlet içerisindeki düzen konusunda aldığı kararlar hemen kabul görmüştür. Örneğin idarede o güne kadar mühür evrakın üstüne basılırken Nevâî'nin *mühürü evrakın altına basması* hemen kabul görmüş ve devlet içerisinde uygulanan resmî bir usul haline gelmiştir (Kut 1989: 450). Hükümdarın dahi fikir ve görüşlerini yönlendirildiği düşünülen Nevâî, bu dönemde devletin fiilî yöneticisi olarak ün salmıştır.

1487 senesinde Sultan Hüseyin Baykara, Ali Şîr Nevâî'yi Astarâbad'a vali olarak görevlendirmiştir. Bu atamanın bir nevi Herat'tan uzaklaştırma olduğunu düşünen devlet erkânı, iki arkadaşın aralarının açılmış olabileceği dedikodularını yaymışlardır (Togan 1978:

349). Şüphesiz bu atama bir taltif değildi ancak Nevâî'nin bu şekilde cezalandırıldığını düşünenlere karşın O, vali olarak gittiği Esterâbâd'da da kültürel faaliyetlerini aralıksız sürdürmüştür. Ali Şîr Nevâî'nin Esterâbâd'a sürgün edildiği varsayılan bu dönemde bile Sultan Hüseyin Baykara tarafından kendisine tam yetki verilerek onurlandırıldığı görülmüştür. Nitekim O, Esterâbâd valisi olarak tayin edildiğinde, Baykara sınır komşusu Akkoyunlu Hükümdarı Yakup Bey'e bir mektup yazarak; arkadaşı Ali Şîr'i, Astarâbad'a vali olarak atadığını, onun değerinin bilinmesini şu sözlerle ifade eder: *"devletimizin sırlarına vakıf, saltanatımızın üstünü, memleketimizin dayancısı, sultan hazretlerinin inançlısı ve hakanlık kılıfı..."*. Mektubun devamında, Ali Şîr Nevâî'nin tutumunun devletin tutumu, Nevâî'nin sözünün devletin sözü olduğunu da eklemiştir (Rejepova 2023: 543). Hüseyin Baykara'nın kendisine bu kadar güvenmesi ve onu her daim Sultânü'l-Emîr olarak tanıması devlet içindeki itibarını sonuna kadar korumuştur. Diğer taraftan üstün yetenekli bir kişi olan Nevâî, Türk-İslam kültürüne sahip çıkarak edebiyat ve sanat alanında temel oluşturacak eserler kaleme alması sebebiyle bütün Türk coğrafyasını *"birleştirecek ortak değeri"* olarak tanınmıştır.

Nevâî, Asterabâd'da valilik görevinde bir buçuk yıl kaldıktan sonra Herat'a dönmek için Sultan'dan izin istemiştir. Başlarda isteğine olumlu yanıt alamamış ancak gelişmeler sonucunda Sultan'dan beklenen izin gelince 1488 yılında Herat'a dönmüştür. Bu arada Nevâî'yi çok üzen ve itibarına gölge düşürecek olan elim bir hadise yaşanmıştır. Belh valisiyken kardeşi Derviş Ali'nin, Sultana karşı ayaklanması Nevâî'yi hem çok üzmüş hem de halk nezdinde onun saygınlığının azalmasına sebep olmuştur. Gelişmeleri yakından takip eden ve Ali Şîr'in üzüntüsünü gören Sultan Hüseyin Baykara, 1492 yılında ayaklanma konusunda onun dahil olmadığına dair bir ferman çıkararak; Nizamüddin Emir Ali Şîr Nevâî'nin şefkatli, iyi kalpli ve temiz niyetli, üstün fikirlere sahip kudretli ve dirayetli bir devlet adamı olduğunu herkese ilan etmiştir.

Devlet içerisinde yaptığı işlerle güvenilir bir kişi olarak yerini sağlamlaştıran Ali Şîr Nevâî, Sultan tarafından her zaman korunmuş ve desteklenmiştir. Yukarıda sözü edilen isyan sonucu ortaya çıkan şüphelere rağmen, Sultan Hüseyin Baykara'nın, Nevâî'yi, temize çıkaracak fermanı yazarak isyanda onun desteğinin olduğuna dair atılan iftiralara karşı tedbir alması çok anlamlıdır. Nitekim fermanında, kardeşinin isyana kalkışmasında Emir Ali Şîr'in bir rolü olmadığını açıkça beyan eden Sultan Baykara, herkesin bunu böyle bilmesi gerektiğini, aksini düşünenlerin ve bu konuda koğuculuk yapmaya çalışanların cezalandırılacağını belirtmiştir (Rejepova 2023: 543).

Devlet işleriyle fazlasıyla meşgul olurken bir yandan aralıksız devam eden bilimsel ve sanatsal faaliyetleri diğer taraftan saray entrikalarının ağırlığıyla bedensel ve zihinsel yönden çabuk yorgun düşen Nevâî, Esterâbâd'dan Herat'a dönünce hükümdarın iznini alarak Divân Beyliği vazifesinden çekilmiştir. Bundan sonra sarayda *"mukarreb-i hazret-i sultan"* yani

Bir Siyasetname Örneği Olarak Ali Şîr Nevâî'nin Mahbûbu'l-Kulûb'unda İdeal Devlet ve Âdil Yönetici Vizyonu sultanın yakını olarak kalmış ve ömrü son bulana kadar böyle devam etmiştir (Handmir 1338hş.: mukaddima).

Mahbûbu'l-Kulûb

Ali Şîr Nevâî'nin nesir olarak Çağatay Türkçesi ile kaleme aldığı Mahbûbu'l-Kulûb, Hicri 905 /M. 1500 yılında ilmî, siyasî ve içtimaî tecrübelerini bir siyasetname ve nasihatname türünde aktardığı son eseridir (Bakırcı 2018: 100). Eser, yaşadığı deneyimleri ve kişisel gözlemlerini ihtiva ettiğinden Türk edebiyat tarihi açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Nevâî, eserinin isimlendirilişi hakkında bilgi verirken, onu, en olgun düşünce ve bilgiye sahip olduğu dönemde kaleme aldığını, çok beğenileceği düşüncesiyle de ona "Gönüllerin Sevgilisi" anlamına gelen Mahbûbu'l-kulûb adını verdiğini şu satırlarla ifade etmiştir:

Kalemime yazdırmış olduğun bu kitabı, kalp ehli karşısında gönüllerin sevgilisi kıl! Yanlış ve kusur arayanlara onu kusurlu kılma! Bu kitabı her kim okursa onu isteklerine ulaştır! (Nevâyî 2020: 143).

Mahbûbu'l-kulûb, bir giriş ve ardından gelen üç bölüm ve hâtıme niteliğindeki kısa bir münacattan oluşmaktadır. Kırk fasıl halinde ayrı başlıklar altında işlenen birinci bölüm, esere siyasetname özelliği kazandırdığı kısımdır. Bu bölümde en başta hükümdar olmak üzere devlet teşkilatı ve diğer sosyal sınıflar irdelenmiştir. Ali Şîr Nevâî'nin, "Adil Hakanlar Hakkında" (Nevâyî 2020: 27-28) görüşlerinin yer aldığı pasajı takip eden fasıllarda "Zâlim, Câhil ve Fâsik Hakan Hakkında" (Nevâyî 2020: 29-30) ayrı bir başlık açılarak hükümdarın iyi ve kötü yönleri tartışılmıştır. Buna ilave olarak hakanın yakın temasta olduğu vezirler, kadılar, uygun olmayan kadı vekilleri ve sadırlar hakkında başlıklarla devletin farklı kademelerinde yetkisi olan devlet adamları ve ekâbir hakkındaki görüşlerine yer vermiştir. Onun önemle üzerinde durduğu bir grup da eğitimcilerdir. Eserde müderrisler, çocuk okutanlar (ilkokul öğretmenleri), dini irşat konusunda rol oynayan imamlar, müezzinler, hafızlar, öğüt veren vaizler, fakih müftüler hakkında ayrı ayrı başlıklarla bilgi verilmiştir. Ayrıca ticaret ehli, şehirdeki esnaf, pazarcı esnafın yanı sıra saz ve söz sanatçıları, çiftçilik yapanlar, garipzade olarak tabir ettiği çingeneler, kuşçu ve avcılar, ayyaşlar, dervişler, dilenciler ve gevezelikleri hakkında yorum ve nasihatler eserin birinci bölümünün konusunu oluşturmaktadır.

Mahbûbu'l-Kulûb'un ikinci bölümünde erdem olarak görülen özellikler "Övülmeye Değer Hareketler ve Hoş Olmayan Huylar" ana başlığıyla on babda ele alınmıştır. Tövbe ve tevekkül ile başlayan bölümler, zühd ve zikir gibi perhiz hallerinden kanaat, sabır, tevazu ve edep gibi insan-ı kâmilin sahip olduğu faziletlerden ve nihayet teveccüh, rızâ ve aşk mertebelerinden Sünnî ahlâk ve tasavvuf çerçevesinde bahsedilirken her babın sonunda konular ders verici hikâyelerle pekiştirilmiştir (Nevâyî 2020: 63-84).

Tenbihlerle kısa pasajlardan oluşan üçüncü bölümde yüz yirmi yedi farklı konuda, görgü kuralları, güzel ahlak ilkeleri, toplumsal kaide ve kuralları nasihat diliyle verilmektedir.

“Övgüye Değer Eylemlerin Sonu ve Yergiyi Hak Eden Hisleri” olarak isimlendirilen bu bölümde, cömertlik, nezaket, sadakat, doğruluk, bilimsel bilgi, sıkı çalışma, alçakgönüllülük gibi bir dizi insanî nitelikler tanımlanır. Kibir, tembellik, yolsuzluk, yalan, dolandırıcılık, cehalet, cimrilik ve tamah gibi kötü huylar yerilmiştir (Nevâî 2020: tümü). Mahbûbul-kulûb’un bu bölümünde sunulan öğütler ve örneklerden yola çıkarak Nevâî’nin sosyal, ahlakî ve didaktik görüşleri hakkında net bir fikir edinmek mümkündür. Genel olarak ansiklopedik bir özellik taşıyan Mahbûbu’l-kulûb, toplum ve insan yaşamının birçok sorununu felsefî, sosyo-politik ve ahlakî-egitimsel bakımdan inceleyerek çözüm üretmeye çalışır. Söz konusu eserin dil yapısı ve muhtevası, büyük düşünürün görüşlerinin yanı sıra nesirdeki maharetini de göstermektedir (Matyakubova 2009: 177).

Yöneten- Yönetilen İlişkisi

Yukarıda vurgulandığı üzere Siyasetnameler Orta Çağ İslam dünyasında hükümdar ve yönetici sınıflarına rehberlik eden eserler olarak ortaya çıkmıştır. Bu tür eserlerde genellikle yazarın, mutlu toplum ve refah içinde bir devlet görüşüne uygun olarak yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkiler de ele alınır. Emir Ali Şîr Nevâî’nin Mahbûbu’l-kulûb adlı eseri, hem siyasetname hem de nasihatname özelliği taşıdığından, devlet yöneticilerinden çok toplumun farklı sınıflarına hitap ederek onlara erdemler çerçevesinde görevlerini hatırlatmaktadır. Adaletin temin edilmesi, sosyal ahlak ve devlet yönetimi gibi değişik konuların ele alınıp tartışıldığı bu eserde diğer siyasetnamelerde olduğu gibi yönetim sorunsalı olarak görülen temel tema “adalet”tir. Nevâî, adaletin toplumsal huzurun anahtarı olduğunu sıklıkla vurgular. Nitekim Mahbûbu’l-kulûb’un birinci bölümü “Adil Hakanlar Hakkında” sözleriyle başlarken “Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım” ayetiyle öncelikle devlet başkanlığının meşruiyeti adaletle ilişkilendirilir. Eserin ilk pasajında konu şöyle özetlenmektedir:

Âdil hakan, Hak’tan halka rahmet, ülkelere de emniyet ve ululuk sebebidir. Güneş ve bahar bulutu gibi kara topraktan güller açılmasına, ülkesinde yaşayan insanların başına inciler saçılmasına sebep olur. Fakir ve çaresizler onun güleç yüzünden dolayı rahat, zalimler ve zorbalar onun siyaset kılıcından dolayı perişandır. (Nevâî 2020: 27).

Nevâî, adaleti sadece bir yönetim ilkesi olarak değil, aynı zamanda dinî ve ahlakî bir zorunluluk olarak görür. Adalet, İslam’ın temel değerlerinden biridir ve Kur’an’da da sıkça vurgulanır. Nevâî, adaletin Allah’ın emirlerine uygun bir yaşam sürmenin bir parçası olduğunu belirtir. Adil olmak, sadece dünyada değil, ahirette de sevap getiren bir erdemdir. Halk rızasından Hak rızasına talip ve adaleti uygularken gönlünde sorgu gününün korkusunu taşıyan hakan, adil yöneticidir ve böyle bir hakan güneş gibi cihanı aydınlatır (Nevâî 2020: 28). Ona göre adalet, hem yönetenler hem de yönetilenler için hayatî bir değerdir. Adaletli bir yönetim, toplumun huzur ve refahını sağlar, bireyler arasında güven ve saygıyı artırır. Nevâî’nin adalet anlayışı, sadece bir yönetim ilkesi değil, aynı zamanda dini ve ahlaki bir

Bir Siyasetname Örneği Olarak Ali Şîr Nevâî'nin Mahbûbu'l-Kulûb'unda İdeal Devlet ve Âdil Yönetici Vizyonu zorunluluk olarak karşımıza çıkar.-Nevâî'nin adalet anlayışı, eserlerinde merkezî bir yer tutar ve bugün de geçerliliğini koruyan evrensel bir değeri temsil eder.

Siyasetname yazarlarının başat isimlerinden Nizamülmülk eserinde adaletin, devletin temeli olduğunu vurgular. Ona göre yöneticilerin adil olmaları, halkın refahı ve devletin devamlılığı için şarttır (Nizamülmülk 2009: 344). Adalet, hem yönetenin hem de yönetilenin haklarına saygı gösterilmesini gerektirir. Aynı zamanda Allah'ın gölgesi sıfatıyla yönetici, halkın ihtiyaçlarını karşılamak ve onların güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. İnsanları meliklerinin dini üzerine olduğunu düşünen Nizami, halkın esenliğini doğrudan sultanın adaletli ve vicdanlı olmasına bağlar ve onu halkı için vazgeçilmez bir taklit kaynağı olarak görür. Kaykavus'un "Kabûsnâme"sinde yönetici, devletin her kademesinde adaleti sağlamalı ve yolsuzlukla mücadele etmelidir. Adalet, toplumun huzuru ve devletin devamlılığı için şarttır.

Siyasetnamelerde yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkileri idealize ederek, her iki tarafın da hak ve sorumlulukları dengelenmeye çalışılır. Özellikle İslam dünyasında devletin işleyişi ve toplum düzeninin korunması için kaleme alınan bu eserlerde adalet ve denge iki önemli unsurdur. Yönetici, adaletli olmalı ve halkına adil davranmalıdır zira adalet, yönetilenlerin haklarının korunması ve zulmün önlenmesi anlamına gelir ve yönetici, toplumun farklı kesimleri arasında dengeyi sağlamakla ve her kesimin hakkını korumakla yükümlüdür. Ancak o zaman toplumdaki haksızlıkların önüne geçilmiş olur. Nitekim Nevâî da halkın, adaletin korunmasında önemli bir rolü olduğunu savunur. Halk, haksızlığa karşı sessiz kalmamalı ve adaletin tesisi için çaba göstermelidir. Toplumsal adalet, sadece yöneticilerin değil, aynı zamanda yönetilenlerin de katkısıyla sağlanabilir.

Ali Şîr Nevâî, her zaman halkın hak ve adalet ile yönetilmesine önem verdiği için bir devlet adamı olarak saygı ve kabul görmüştür. Nitekim o, edebî yönünün güçlü olmasının yanı sıra, siyasî dirayeti ile insan haklarına verdiği önemi her fırsatta beyitlerinde de dile getirmiştir.

Bu bağlamda şairin aşağıdaki ünlü beyti, onun hümanist düşüncesini ifade etmektedir:

أدم ايرسنگ ديمآگيل آدمى

أنى كيم يوق خلق غمى دين غمى

Admî irseng demegil ademi

Âni ki yok halk gamidin gami.

(Halkın acısına, kederine üzülmeyeni insan sanmayın)

Ali Şîr Nevâî'nin bu beyitlerinden yola çıkarak, halkın refahının ve toplumsal birliğin sağlanmasının kendisi için çok önemli olduğu kanaatine varıyoruz. Tüm bunlara ilave olarak hem siyasî alanın inceliklerini iyi bilen hem de eğitici ve ahlakî öğütleri güzel vaaz edebilen Nevâî'nin uygulamada da tarihin seyrini değiştirecek kararlara imza attığı kaynaklarda

zikredilmektedir. Nitekim kendisinin Sultan Hüseyin Baykara'nın daveti üzerine Herat'a gelmesinden yaklaşık bir yıl sonra baş gösteren isyan sonucu Muhammed Yâdigâr Mirza'yı etkisiz hale getirmek üzerine bir sefer (1470) düzenlenmiştir. Hadiseyle ilgili olarak Sultan'la birlikte Nevâî'nin de sefere katıldığı ve ordugâhta bulunduğu sıralarda yönetimde söz sahibi olan ve merkezde bulunan bazı yöneticilerin bu boşluktan faydalanarak halka ağır vergiler koyması sonucu Herat'ta huzursuzluklar baş göstermiştir. Olay üzerine Emir Nizameddin Ali Şîr, Baykara'nın fermanı ile birlikte yeniden adaleti tesis etmek, baskıyı ve zulmü ortadan kaldırmak ve insanların mağduriyetini gidermek için ordugâhtan ayrılıp Herât merkeze dönmüştür. Emir Ali Şîr, Cuma günü kürsüden Sultan'ın fermanını okuyarak halkı sakinleştirmiş ve asayişi yeniden sağlamıştır (Oruç 2016, 106). Bu olaydan açıkça anlaşıldığı gibi yöneticiler için gerekli olan özelliklerden biri bilgelik ve erdemdir. Zira halkın karşısında yöneticinin ikna kabiliyetinin olması ve doğru sözleri uygun bir biçimde sarf edebilmesi önemlidir.

Yusuf Has Hacib "Kutadgu Bilig" adlı eserinde yöneticilerin bilge ve erdemli olmaları gerektiğini ifade eder; çünkü bilgelik ve erdem, iyi bir yönetimin temelidir. Ona göre yönetimde istişare önemli bir yer tutar. Yöneticiler, danışmanları ve bilge kişilerle sürekli iletişim halinde olmalıdır. Bu, hem kararların doğruluğunu artırır hem de yönetilenlerin güvenini sağlar. Yönetilenlerin mutluluğu ve refahı, yöneticinin başarısının bir göstergesidir. Adil ve bilgili bir yönetim, halkın huzur ve refahını sağlar. Kutadgu Bilig'de özellikle hukuk ve adalet ile ilgili çok sayıda beyitlere yer verilmiştir. Hükümdarlara de öğüt verirken, memlekette uzun süre yönetimde kalmak isterlerse, kanunu doğru yürütmeleri ve halkı korumaları gerektiği hatırlatılır. Beyliğin kanunla ayakta kalması ve yöneticilerin gücü yettiğince kanunu uygulayıp halkın hakkını vermeye çalışması bir erdem olarak övülür (Açık 2016:427).

Siyasetname yazarları, yöneticilerin adaletli ve merhametli olmalarını vurgularken halkın refahı ve devletin devamlılığı için adil bir yönetimin esas olduğunu sürekli olarak hatırlatırlar. Yöneticilerin iyi eğitilmiş ve bilgili olmaları gerektiği de iyi yönetimin temel taşları arasındadır. Yöneticiler halkın ihtiyaçlarını karşıladığı ve onların güvenliğini sağladıkları takdirde yönetilenlerin yani halkın da adil ve erdemli yöneticilere itaat etmeleri gerekmektedir.

Farabî "el-Medinetü'l-Fâzıla" (Erdemli Şehir) adlı eserinde devletin amacının, halkın mutluluğunu sağlamak olduğu tezini savunur. Yönetici ve etrafındakiler, bu hedef doğrultusunda çalışmakla halkın refahını artırır. Ancak Nevâî'nin yaşadığı şehir zaman zaman Medinetü'l-Fâzıla olmaktan çok uzaklaşarak adaletsizlikle yoğurulmuş bir tasvir çizer. Nevâî, özellikle saray görevlilerini, sultanın çevresindeki yakınları ve nüfuzlu sınıfları anlatırken, insancıl bakış açısıyla değerlendirmeye çalışsa da, bazı karakterleri tahlil ederken

Bir Siyasetname Örneği Olarak Ali Şîr Nevâî'nin Mahbûbu'l-Kulûb'unda İdeal Devlet ve Âdil Yönetici Vizyonu onların kusurlarının yeteneklerini gölgelediğini ifade etmektedir. Örneğin Mahbûbu'l-kulûb'unda "İmamlar Hakkında"ki sözleri şöyle başlar:

İmamlık yapan kişi kendi okumasının tutkunu ve kendi namazının aldattığı kimsedir. İmanın hayalinde olgun bir insan olduğuna dair düşünceler ve gönlünde kendisinin iyi biri olduğuyula ilgili kibir vardır. Namazının kabul gördüğünü düşünür, cemâtinin namazının kabulüne dair de kefil olur. Okuyuşu saf bir güzellik ve bencillik, cemâatin önüne çıkması rezillik göstergesi ve nefsâniyet kaynağıdır. Hayali halka önder olmak, tasavvuru insanların peşinden gelmesidir (Nevâî 2020: 41).

Nevâî eserinde söz ettiği yönetici gruplarından bir diğeri de "şehirdeki esnaf ve pazarcı" grubudur. Kendi kârlarını halkın her türlü zararına tercih eden esnafın tek amacı ucuza alıp pahalıya satmaktır. Bu uğurda yemin etmekten kaçınmazlar. Zaten dükkânlarında da insaftan başka her şey bulunur. Nevâî'ye göre en kötüsü pazarcı ve seyyar satıcılarıdır. Onlar kâr uğruna ne bu dünyanın ne de ahiretin kaygısını taşırlar; velayetleri ile şöhret bulanları bile inanılmayacak kadar ikiyüzlü ve hilekârdır (Nevâî 2020: 47-48).

Nevâî'nin haklarında ilginç tespitlerde bulunduğu bir diğeri grup emniyet müdürleri, başsavcı ve gardiyanlardır. O söz konusu eserinde şöyle yazar:

Emniyet müdürü, başsavcı ve gardiyanlar hırsız ve katile yardımcı olur ve feryada yetişir. Mahkûmlar cehennem ehli, subaşılar ise azap melekleridir. Emniyet müdürleri cehennemın sahibi gibi hüküm sürer ve cömertlik ederler. Suçlulara halka takılmış ve zencire düşmüş, bu zincir halkaları silsile hâlinde ve kelepçe görünümündedir. Yankesiciyle kumarbaz, emniyet müdürlerinden pazarı ve kumarhaneyi kiralamıştır (Nevâî 2020: 48).

Bu tespitlerden sonra Nevâî, zindanı cehenneme benzeterek Tanrıya, herkesi böyle bir yere düşecek fiillerden sakınması için dua eder.

Nevâî'nin gönül rahatlığıyla emek ve özverilerinden bahsettiği grup çiftçilerdir. Ona göre dünyanın bir düzen içinde olması onların emekleri sayesinde ve insanların mutluluğunun kaynağı yine onlardır. Çiftçiler sadece insanlara değil kuşlar, böcekler ve tüm canlılara rızık ulaştıracak kadar bereketli bir mesleğe sahiptirler. O, "Çiftçiliği meslek edinen kişilerin alışkanlığı ekmek vermektir, böyle bir kişi Adem (as) değilse bile özünde ondan izler taşır" diyerek konuyu özetler. Ali Şîr Nevâî, bağ bahçe işleriyle uğraşanların cimrilikten arınıp pintilikten uzaklaştıklarını ifade ederken, onlara hakanın vergisini verme konusunda da cömert davranmalarını tavsiye eder (Nevâî 2020: 50).

Nevâî'nin eserinde, yöneticinin sahip olması gereken başlıca nitelikler adalet, bilgelik, merhamet ve dürüstlüktür. Bir yönetici, toplumun huzur ve refahını sağlamak için en başta adaletle hükmetmelidir, zira adalet yönetimin temelidir. Adaletli bir yönetici, halkın güvenini kazanır ve onların desteğini alır. Adaletin olmadığı bir yerde, zulüm ve haksızlık hüküm sürer ki bu da devletin çöküşüne yol açar. Yöneticilerin sahip olması gereken ikinci nitelik

bilgeliktir. Bilgelik, bir yöneticinin doğru kararlar alabilmesi için gereklidir çünkü bilgili bir yönetici, olayları ve sorunları daha geniş bir perspektiften değerlendirebilir ve daha isabetli kararlar alabilir. Bilgelığın yanı sıra, yöneticinin danışmanlarını da iyi seçmesi ve onların görüşlerine değer vermesi gerekir. Nevâî'nin gerekli gördüğü üçüncü özellik merhamet; yöneticinin halkına karşı şefkatli ve anlayışlı olmasını sağlar. Ona göre, merhametli bir yönetici, halkının sıkıntılarına duyarlı olur ve onların ihtiyaçlarını karşılamak için çaba sarf eder. Bu, halkın yönetime olan bağlılığını ve sevgisini artırır.

Nevâî'ye göre yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkinin temelini oluşturan bu ilkeler, toplumun huzur ve refahı için gereklidir. Yönetenlerin adil, bilgili ve merhametli olmaları; yönetilenlerin de sadakat, itaat ve dürüstlük göstermeleri, ideal bir yönetim yapısının oluşmasını sağlar. Nevâî, bu ilişki biçimini ahlakî ve felsefî temellere dayandırarak açıklar. Ona göre, yöneticiler ve halk, birbirlerine karşı sorumluluklarını yerine getirdiklerinde, toplumda barış ve adalet hüküm sürer. Bu da devletin güçlenmesine ve uzun ömürlü olmasına katkı sağlar.

Hükümdar Modeli

Ali Şîr Nevâî, adil sultanın Tanrı'nın gölgesi olduğunu ve Kur'an'da Allah'ın yeryüzünde bir halife yaratmasıyla ilgili ayetin² ona işaret ettiğini ifade eder. Yine İslam Peygamberinin "Ben adil sultan zamanında doğdum" ve "Onun adaleti, insan ve cinlerin ibadetinden daha hayırlıdır" hadislerini zikrederek, adaletli sultanın her türlü üstünlüğünü ispat etmek istemektedir. Adaletli padişahı Allah'ın kullarına rahmeti, memleketlerin emniyet ve refah sebebi olarak gören Nevâî, adil padişahı, kara topraktan çiçekler açtıran ve ülkesinin insanları başına mücevherler ve inciler serpiştiren güneş ve bahar bulutuna benzetir. Fakir ve muhtaçlar onun güler yüzünü görünce rahatlar, zalimler onun kılıcından korkarlar (Nevâî 2020: 28).

Ali Şîr Nevâî'ye göre sultan adil olursa ülke refaha, halk rahata kavuşur. Aksine padişah zalim ise ülke zor durumda kalacaktır. O, Mahbûbu'l-kulûb'unda dürüst ve adil sultanı zalim ve cahil hakanla karşılaştırarak şöyle der:

Âdil hakan bir ayna ise bu o aynanın arkasını kaplayan sır gibidir... bayındır yerler onun zulmünden dolayı viran olur; güvercin yuvaları, baykuşlara mesken olur.

Ali Şîr Nevâî'nin adaletli hükümdardan açık ve net bir şekilde bahsettiği bir diğer eseri Hamse'sinin ilk mesnevisi olan Hayretü'l-ebrâr'dır. Eser, Nizamî'nin Mağzenü'l-esrâr'ına, Câmî'nin Tuḥfetü'l-aḫrâr'ına ve Emîr Hüsrev'in Maṭlau'l-envâr'ına nazire olarak yazıldıysa da, ihtiva ettiği makale ve hikâyeleriyle Nevâî'nin kendine özgü tarzını yansıtmaktadır. 4000

² "Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım" (Bakara Süresi, 30. Ayet).

Bir Siyasetname Örneği Olarak Ali Şîr Nevâî'nin Mahbûbu'l-Kulûb'unda İdeal Devlet ve Âdil Yönetici Vizyonu civarında beyitten oluşan mesnevi iki kısım ve altmış dört bap olarak tertip edilmiştir (Matyakubova 2009, 84-85). Felsefî ve didaktik destan tarzında benzersiz olay örgüsü ve kompozisyon yapısıyla ele alınan Hayretü'l-ibrâr'ın üçüncü bölümünde, Sultanlar hakkında bilgi verilirken onların nasıl bir misyon yüklenmesi gerektiğine dair açıklamalar yapılmıştır. Nevâî, her zaman olduğu gibi, bu eserinde de öncelikle bir sultanın "adil" olması gerektiğini özenle vurgulamaktadır.

İslam literatüründe sultanın adaletli olması her zaman önemsenmiştir; zira devleti yönetecek kişilerin yapıp ettikleri halk tarafından da örnek alınıp benimsenir. Örneğin, Nizamülmülk Siyasetname'sinde "Hükümdarın bizzat kendisi adil olunca esirgeyici de olur ve hükümdar merhametli olursa ordusu da tıpkı onun gibi olurlar. Çünkü insanlar meliklerinin dini üzeredir" diyerek adaletin bir ilke olarak benimsenmesinin sultanla başladığını vurgulamaktadır (Nizamülmülk, 2009: 215).

Ali Şîr Nevâî iyi bir devletin sınırlarının başarılı ve insaf sahibi bir sultanla çizildiğini ifade eder. O, içinde bulunduğu şartları da göz önünde bulundurarak can dostu Hüseyin Baykara'yı yüce mertebeli bir sultan modeli olarak tanımlar:

Nevâî âhı nevâ-sâzı şâh Ebul-gâzi

Sipih-rertebe Sultân Hüseyin-i Baykara (Nevâî 2016, 35).

Ali Şîr Nevâî her ne kadar hayatı boyunca bir sultanla yan yana yaşamış ve onun nedimi olarak hayat sürmüş olsa da Mahbûbu'l-Kulûb'unda: "Hakanların otağında ve hatunların meclisinden kenar dur, hatta çevrelerine yaklaşımsan belki daha iyi olur...gönlünün istediği her şeyi yapan birine kendi isteğiyle yaklaşan kişi, kendi başını belaya salmıştır...hakanların hizmetine cesaret etmek kendi hayat ipliğini koparmak, içmek için zehir süzmektir. Onlara yakın olmayı istemek, kendi katli için bela kılıcını bilemektir"(Nevâyî 2020: 111) diyerek aslında kendi ahvalini düşündürmektedir. Nevâî gençlik yıllarında kaleme aldığı divânlarından ikincisi olan Nevâdirü's-Şebâb'da padişahlarla ilgili benzer düşünce taşıdığını, onları hazine bekçisi ejderhalara benzettiğini şu dizelerle dile getirmektedir:

Cihân genciga şâh irür ejdehâ

Ki otlar saçar kahrı hengâmıda

Anıng kâmu birle tirilmek irür

Ma'âş eylemek ejdehâ kâmu (Nevâyî 2006: 679)

Nevâî aynı eserin bir diğer bölümünde padişahın kimliğine dair düşüncelerini beyan ederken, onun hem vazgeçilmeyecek kadar iyi hem de yok edecek kadar kötü özellik taşıyabileceğini aşağıdaki dizelerinde beyan etmektedir:

Hikmet ehli şâhnı deryâga teşbih ittiler

Kim hem andın köp zıyanlar ilge hem köp sûd irür

Geh tapar gavvâs bir sâ'atde yüz dürr-i semîn

Geh neheng âğzıda yüz hasret bile nâ-bûd irür (Nevâyî 2006: 661)

Konuyla ilgili Nevâî yine Mahbûbul'l-kulûb'unda nasihat verirken, sultanlara yakınlığın ateş olduğunu hatırlatarak eserinin "Tenbihler" bölümünde şu cümleleri yazmıştır:

Bilgeler hakanların durumunu bilir ve onları ateşe benzetirler. Ateş, uzaktan yararlıdır, ondan yararlanmak için kıyısında olmak gerekir. Ocağın ateşi kenardan fayda verir, içine düşeni ise derhal yakar. Akıllı olanın ona yaklaşması uygun değildir, öyleyse beladan uzak durmak şarttır (Nevâyî 2020: 112).

Özet olarak Ali Şîr Nevâyî'ye nasıl bir sultan modelinin betimlediği sorulsaydı, her halde kendi kurguladığı ideal devletine yakışır adaletli, merhametli ve bilge bir hükümdar tasvir ederdi, diye düşünmekteyiz. Siyasi çalkantılarla dolu bir hayatının olmasının da göz önünde bulundurursak Nevâyî'nin özellikle sultanın nedimi ve yakın arkadaşı olarak göğüslediği sorumluluk hiç de kolay görünmemektedir. Başarılı bir devlet adamı ve bilge bir zat olmasına rağmen saray entrikalarına dayanmadığı bundan dolayı saray içinde ezildiği hatta saray dışına sürüldüğü dönemler olmuştur. Tüm bunları bizzat tecrübe eden Nevâyî'nin eserlerinde tek kudret mercii sultanın bilgisi, vizon sahibi her şeyden önemlisi şeriat yolundan ayrılmayan adil ve merhametli bir kişiliğe sahibi olması gerektiğinin defalarca vurgulanması rastgele olmasa gerektir.

Sonuç

Sultan Hüseyin Baykara döneminde nüfuzlu bir devlet adamı olan Emir Ali Şîr Nevâyî, Türk dünyasının büyük düşünürü, söz ustası ve başarılı bir siyasî siması olarak kabul edilmiştir. Ülkeyi adaletli bir şekilde yönetmeye dair düşünce ve fikirlerini her fırsatta dile getirmekten çekinmeyen Ali Şîr Nevâyî, sadrazam olarak görev yaptığı Herat yönetiminde, adaleti ilke olarak benimsemiş ve toplum emekçilerinin haklarını savunmuş ve desteklemiştir. O her zaman eserlerinde, toplumsal adaleti sağlamak için yöneticilere ideal devletle ilgili fikir ve düşüncelerini ders niteliğinde yansıtmıştır. Söz gelimi yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkileri ahlakî ve felsefî bir perspektifle incelediği son eseri "Mahbubul-Kulub", çalışmamızın da temel kaynağını oluşturur. Dönemin siyasî ve sosyal yaklaşım ve düşüncelerini yansıtmaması bakımından oldukça önem arz eden bu eser, İslam Tarihi ve Edebiyatı alanının başlıca kaynakları arasındadır. Eserde, adaletin sağlanması için yöneticilere bazı pratik öğütler verilir. Bunlar arasında, yönetici kadrosunun iyi seçilmesi, adaletin üstünlüğü ve reyanın hakkının gözetilmesi gerektiği vurgulanırken sultanların yönetmek için ehil kişiler olması gerektiği ısrarla belirtilir.

Hükümdarın varlığıyla ilgili Türk devletleri yönetim geleneğindeki "kut" anlayışından etkilendiği düşünülen Nevâyî, yönetimin meşruiyet kaynağının Tanrısal olduğunu düşünmektedir. Nevâyî'nin Mahbûbul'l-kulûb'unda İslam Tarihi ve Edebiyatı

Bir Siyasetname Örneği Olarak Ali Şîr Nevâî'nin Mahbûbu'l-Kulûb'unda İdeal Devlet ve Âdil Yönetici Vizyonu sahasında kaleme alınan diğer siyasetnamelere benzer şekilde, sultanlar Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak tanımlanır; ancak Ali Şîr Nevâî yer yer devlet adamı kimliğinden sıyrılıp şair kişiliğiyle sultanlar hakkında hem iyi hem de kötü teşbihlerde bulunmaktadır. Durum ne olursa olsun Nevâî, yöneticilerin adil, bilgili, merhametli ve dürüst olmalarını temel prensip olarak görmüş, yönetilenlerin sadakatle itaat etmelerini sultanın doğruluk üzere yönetmesine bağlamıştır. Mahbûbu'l-kulûb'da halktan farklı gruplar muhatap alınarak, ideal bir devletin var olması için sağlam bir yönetim ve sağlıklı toplum yapısının oluşması doğrultusunda ayrı ayrı öğütler sunulmuştur. Meşruiyet kaynağına bakışı açısından Nevâî'nin görüşleri, günümüz yönetim anlayışından uzaklaşmış olsa bile, yöneticilerin sosyal adalete eğilme ve siyasi ortamlarda dahi insancıl bakış açısı geliştirebilmelerine ışık tutabilecek niteliğiyle hala geçerliliğini korumaktadır.

Kaynakça

- Açık, Tuncay. 2016, "Kutadgu Bilig'de Devlet Yönetimi", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VI (I), 419-438.
- Bakırcı, Fatih. 2018, "Ali Şîr Nevâyî'nin Mahbûbu'l-Kulûb'unun Etkisinde Yazılmış Bir Risale", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 12: 98-122.
- Bulut, Serdar. 2017, "Asya Coğrafyası'nın Büyük Edibi Ali Şîr Nevâî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türk Diline Katkıları", *Asya Studies*, C. I: 23-41.
- Çetindağ, Yusuf. 2003, "Eleştiri Terimleri Açısından Herat Mektebi Tezkirelerinin Anadolu Tezkirelerine Tesiri", *Bilig*, C. XXIV: 109-132.
- Kaya, Önal. 2007, "Ali Şîr Nevâyî'nin Divânları", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, IV(I): 46- 56.
- Kut, Günay. 1989, "Ali Şîr Nevâî", ss. 449-453 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.II, Ankara, TDV Yayınları.
- Levend, Ağah Sırrı. 1965, *Ali Şîr Nevâî, Hayatı, Sanatı ve Kişiliği*, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Levend, Ağah Sırrı. 1986, *Ali Şîr Nevâyî Divânları ile Hamse Dışındaki Eserleri*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Matyakubova, Tazegül. 2009, "Ali Şîr Nevâî Hayatı ve İcadına Dair Çalışma Rehberi", *Nizami Devlet Pedagoji Üniversitesi*, Taşkent.
- Mirhand. 1338hş., *Ravzatu's-Safa*, (tsh.) Cemşit Kayanfer, Tahran, Hayyam Yayınları.
- Nevâî, Ali Şîr. 1989, *Hayretü'l Ebrar*, Taşkent: Edebiyat ve Sanat Yayınları.
- Nevâî, Ali Şîr. 1996, *Fevâdü'l-kiber*, (haz.) Ünal Kaya, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nevâî, Alî Şîr. 2001, *Sedd-i iskenderî*, (haz.) Ülkü Çelik, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nevâî, Alî Şîr. 2002, *Bedâyi'u'l-vasat*, (haz.) Kaya Türkay, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nevâyî, Alî Şîr. 2003, *Garâ'ibü's-sıgar*, (haz..) Günay Kut, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Nevâyî, Ali Şîr. 2006, *Nevâdirü's-şebâb*, (haz.) Metin Karaörs, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nevâyî, Ali Şîr. 2020, *Mahbûbu'l Kulûb*, (2. Baskı) İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Nizamülmülk. 2009, *Siyasetname*, çev. Mehmet Taha Ayar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oruç, Cihan. 2016, "Sultan Hüseyin Baykara'nın Timurlu Devleti Tahtına Çıkmasından Sonra Timurlu Soyundan Bazı Mirzalar ile Giriştiği Mücadeleler", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, I (II): 99-128, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/utad> (03.02.2024).
- Rejepova, Arazgul. 2023, "Sultan Hüseyin Baykara Dönemi Derviş Ali İsyanı (1492-1493)", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, V(X): 537-546.
- Togan, Zeki Velidi. 1978, "Ali Şîr Nevâî", içinde *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul.
- Yüksel, Musa Şamil. 2009, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

